

О.О. Другов, канд. екон. наук, доц., Львівський банківський інститут НБУ

ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми сучасного розвитку банківської системи України. Визначено необхідність реалізації політики її регіонального розвитку. Наведено теоретичні та прикладні рекомендації щодо її реалізації.

Ключові слова: політика регіонального розвитку банківської системи, регіоналізація, регіональні банки.

Постановка проблеми. За час незалежності України Національним банком була проведена неocenима робота по становленню та розвитку банківської системи. За цей період вона стала домінуючою ланкою фінансової системи, розвивається найдинамічніше поміж інших ланок економіки країни. Однак підходи до організаційних принципів її функціонування повинні з часом еволюціонувати. Окрім того, домінуючий останнім часом принцип розвитку за екстенсивним шляхом вичерпав себе. На перше місце виходить боротьба між банками за клієнта, і, на нашу думку, найближчим часом вона ще посилиться. Це пов'язано зі вступом України до Світової організації торгівлі, що зобов'яже надати доступ до роботи на території України філіям іноземних банків, а також з євроінтеграційними намірами держави, які у ближчій перспективі підвищать привабливість України для закордонних банків та призведуть до збільшення їх участі у формуванні нашої банківської системи.

Наведені фактори, а також пануючі у світі процеси глобалізації та регіоналізації провокують різке зростання банківської конкуренції у країні та змушують піти з ринку неконкурентоспроможні банківські установи. Відповідно, виникає потреба у дослідженні та подальшому впровадженні нових підходів до розбудови банківської системи, які мають підвищити конкурентоспроможність її агентів. Тут важливу роль мають відіграти процеси регіоналізації, оскільки вони стимулюють раціональний регіональний розвиток банківської системи. Логічним наслідком процесів регіоналізації має стати розробка та реалізація в Україні політики регіонального розвитку банківської системи.

Особливої актуальності це питання набуває з огляду на проведення в Україні адміністративної реформи, яка зумовлює передачу частини владних повноважень з центру до регіонів. Це надасть регіональним органам влади додаткові можливості та інструменти впливу на розвиток економіки й фінансової системи, що в перспективі має призвести до посилення взаємодії між банками та реальним сектором економіки регіонів. Ефективність же цієї взаємодії залежатиме якраз від регіональної побудови банківської системи.

Даним проблемам присвячено чимало праць вітчизняних науковців, однак політика або хоча б чітка стратегія регіонального розвитку банківської системи наразі відсутні, більше того, відсутня також чітка законодавча та нормативно-правова база функціонування регіональних банків. Відтак, постає необхідність перегляду стратегічних завдань та цілей розвитку банківської системи України, її організаційної структури та функціональної спрямованості на шляху приєднання до загальносвітових і всеукраїнських регіоналізаційних процесів. Серед таких завдань особливе місце має посідати регіональний розвиток банківської системи, його цілі та напрями, розроблення яких і є **метою** нашої роботи.

Виклад основного матеріалу. Суть процесів регіоналізації зводиться до передачі владних повноважень з центру в регіони. Яскравим прикладом цього процесу є ситуація в Європейському співтоваристві. Найважливішим напрямом політики у ньому є інституційна та економічна підтримка регіонів, там навіть проголошено лозунг: "Від союзу країн – до союзу регіонів".

Яке ж місце в процесах регіоналізації України посідає банківська система та які тенденції домінують у її розвитку? Дослідивши її організаційний аспект, можна стверджувати, що більшість українських банків позиціонують себе як всеукраїнські та здійснюють або бажають здійснювати свою діяльність на території декількох (більшості) регіонів країни. Регіональних банків є досить мало та вони реально не впливають на розвиток системи в цілому та економіки регіонів, у яких вони розміщені. В Україні немає ланки спеціалізованих банків, які б займалися реалізацією однотипних видів послуг, відсутні кооперативні банки.

Варто відзначити значну філіальну мережу банківської системи. Але тут негативну роль відіграє авторитарна структура управління українських банків. Переважна більшість повноважень належить головним офісам. Філії та обласні дирекції переважно є лише виконавцями їх політики. Це призводить до певних негативних наслідків – частина філій, виконуючи політику головних установ, займаються в регіонах лише залученням фінансових ресурсів, які у подальшому переводяться у

регіон розташування головного банку. Там же власник банку розміщує їх керуючись власними суб'єктивними міркуваннями. Тобто частина філій загальнонаціональних банків замість підтримки економіки регіонів, де вони розташовані, займаються “викачуванням” з них фінансових ресурсів.

У структурі ринку фінансових послуг в Україні домінує саме банківська система. Другим за розвитком, зі значним відставанням, йде страховий бізнес. Для довідки, активи банківської системи становили на початок серпня 2005 р. більше 170 млрд. грн., тоді як страхового сектора – менше 20 млрд. Інші фінансові інституції набули ще меншого поширення, або фактично не представлені. Звідси можна зробити висновок, що від розвитку банківської системи як системоутворюючої ланки фінансової системи залежить у цілому розвиток економіки всіх регіонів країни. Відповідно без активного залучення банківської системи до процесів регіоналізації України неможливо досягти високого рівня розвитку окремих регіонів.

Зазвичай, розвиток банківської системи розглядається з позицій теорії фірми, зокрема банківської фірми. З цих підходів банк ідентифікується як:

- суб'єкт ринку фінансових послуг;
- фінансовий посередник;
- контролюючий посередник;
- стимулятор та регулятор ділової активності [4, с. 49].

Якщо дослідити виконання банками цих функцій в Україні, то перші три, у цілому, виконуються, на відміну від четвертої. Ділова активність як на державному, так і регіональному рівнях є здебільшого наслідком дій владних органів та у цілому економічної ситуації в країні. І це враховуючи те, що наша фінансово-кредитна система розвивається за проєвропейською банк-орієнтованою моделлю. На відміну від проамериканської маркорієнтованої моделі, у якій ядром системи та місцем, де в основному залучаються кредитні ресурси, виступає ринок цінних паперів, у банк-орієнтованій моделі ядром та основним місцем обороту кредитних ресурсів є банківський сектор [2, с. 172-173]. Дана проблема зумовлена низкою чинників: дороговизною банківських кредитів, недосконалою маркетинговою політикою банків, значним рівнем тінізації економіки тощо.

Ускладнюється проблема підтримки банками економіки регіонів існуючою системою пріоритетів розвитку банківської системи. В її основі знаходиться стабільність банків, тобто недопущення банкрутства банківських установ, забезпечення її надійності для вкладників, коли у світовій практиці вкладення коштів у банк є фінансовою операцією, невід'ємною складовою якої є отримання доходу у вигляді відсотків та, відповідно, прийняття певного ризику щодо неповернення вкладених коштів. Власне тому варто дещо змінити акценти стратегії розвитку банківської системи України та зробити основним її завданням скерованість на підтримку економіки країни та її регіонів. Чим краще функціонуватиме економіка, тим кращими будуть середні показники рентабельності підприємств, це призведе до збільшення середнього рівня заробітної плати і не спровокує інфляцію, оскільки її підвищення буде підкріплене збільшенням товарної маси, а, відповідно, призведе до збагачення населення. Це збагачення стимулюватиме збільшення частки доходу, що спрямовується на заощадження і відповідно збільшить депозитну базу банків [1, 3].

Результати аналізу регіонального розвитку банківської системи свідчать про його значну асиметрію¹. Переважну більшість діючих на 01.01.2005 банків – юридичних осіб – зареєстровано у м. Києві: 89 із 160 (55,62 % від загальної кількості), 41 банк – у східних областях України (25,62 %). На решті території України (західні, південні, північні та центральні області (без м. Києва) зареєстровано лише 30 банків (18,76 %), причому в 11 областях не було зареєстровано жодного банку – юридичної особи.

Аналогічною є ситуація з розміщенням банківських активів, майже половина з них – 48,65 %, загальною вартістю понад 68 млрд. грн. знаходяться в м. Києві. Такі диспропорції не можуть не позначитись і на кількості, якості та ціні послуг на банківські продукти в окремих регіонах. Однак, незважаючи на таку концентрацію банків – юридичних осіб у м. Києві, сукупні прибутки, отримані ними, є навіть нижчими ніж у банків Донецької та Харківської областей. Це може свідчити про перенасиченість столиці України банківськими установами та низький рівень прибутковості на її фінансовому ринку. Дохідність активів банків у м. Києві становить 0,18 %, тоді як у Донецькій області – 1,83 %, Херсонській – 5,12 %.

Відповідно можна зробити висновок про суттєву різницю в рівні надання банківських послуг у різних регіонах країни. Актуальність цієї проблеми посилюється тим, що, як показує досвід та статистика, чим краще розвинута банківська система у регіоні, тим краще там розвивається підприємництво. Відповідно й стимулюються економічні процеси, що в подальшому призводить до

¹ За даними Вісника Національного банку України, № 3 за 2005 рік.

покращення рівня життя населення. Економіка ж частини регіонів країни недостатньо підтримується банківською системою, що негативно відображається на соціально-економічних процесах, які відбуваються у них. Причому найменш розвинутою є інфраструктура банківської системи у регіонах з низькими показниками соціально-економічного розвитку.

Які ж кроки потрібно здійснити для розробки та запровадження в Україні політики регіонального розвитку банківської системи? Перш за все, необхідно розширити теоретико-методологічну базу банківської діяльності в Україні. Для цього слід переглянути схему побудови банківської системи України. Наразі вона є дворівневою. На першому рівні знаходиться Національний банк України, а на другому – комерційні банки.

На нашу думку, потрібно виділити ще один рівень банківської системи – регіональні банки (рис. 1).

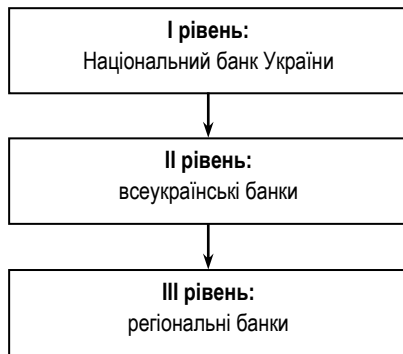

Рис. 1. Трирівнева схема побудови банківської системи України

Запровадження таких змін у схемі побудови банківської системи країни створить теоретичне підґрунтя для розробки юридичних особливостей діяльності регіональних банків.

При обґрунтуванні та розробці цих особливостей потрібно виходити з тези про принципову важливість діяльності регіональних банків для розвитку економіки та соціальної сфери регіонів. Це зумовлено низкою чинників, зокрема:

- регіональні банки зацікавлені у розвитку економіки регіону, в якому вони здійснюють свою діяльність, оскільки вони повністю економічно від неї залежні;
- мають кращі зв'язки з регіональними органами влади, що дозволяє отримувати більш широкий обсяг інформації;
- як правило, вкладають кошти в регіоні їх залучення, на відміну від загальнодержавних банків, котрі вкладають кошти в тому регіоні, де інвестиційний клімат є кращим, що у свою чергу, призводить до “вимивання” коштів із регіонів з низькою інвестиційною привабливістю;
- на відміну від загальнонаціональних банків, вони, в більшості, працюють з наперед визначеною клієнтурою та при роботі з нею застосовують індивідуальний підхід;
- знають кон'юктуру ринку в даному регіоні та враховують її особливості при розробці своєї політики.

Можна також виділити групу факторів, які знижують конкурентоспроможність регіональних банків на ринку:

- ці банки повністю залежні від інвестиційного клімату в регіоні їх базування, бо, на відміну від загальнодержавних банків, не можуть згорнути свою діяльність у регіоні з несприятливою економічною ситуацією і перебазуватись в інший;
- багато регіональних банків у своїй інвестиційній політиці орієнтуються на одного великого клієнта, що збільшує ризик суттєвих втрат банку у разі його банкрутства;
- рівень їх захисту від несприятливих умов знижується через недостатній рівень захищеності зобов'язань власним капіталом.

Зважаючи на все це, потрібно ввести в законодавство зміни, які створять фінансові стимули для діяльності регіональних банків. Окрім зазначеного в законодавстві України рівня мінімального розміру регулятивного капіталу (3,5 млн. євро), доцільно ввести новий розмір показника адекватності регулятивного капіталу для регіональних банків (менший за аналогічний для всеукраїнських) та новий розмір показника обов'язкового резервування від суми залучених депозитів.

Принципово важливими є критерії визначення регіонального банку в Україні. Наразі в законодавстві України не дається чіткого трактування поняття “регіональний банк”. Згідно з Законом

України “Про банки і банківську діяльність” регіональним визнається банк, котрий здійснює свою діяльність в межах одного регіону. Якщо під терміном “діяльність” розуміти здійснення операцій, тоді незрозуміло, чи залишиться такий банк регіональним після того, як здійснить хоча б одну операцію з клієнтом, котрий зареєстрований в іншій області – надання кредиту чи залучення коштів на депозит або будь-яку іншу операцію. Такий підхід до визначення, по-перше, не охоплює всі особливості функціонування регіональних банків (для прикладу, відкриття представництва за кордоном вважатиметься діяльністю чи ні?), по-друге, значно зменшує можливості для їх функціонування. Більш доцільним, на нашу думку, було б визначення регіонального банку як такого, який у своїй роботі виконує дві обов’язкові вимоги:

- 1) не менше 75 % його активів розташовано в межах однієї області (АРК Крим).
- 2) не менше 75 % зобов’язань залучено ним у межах однієї області (АРК Крим).

Банк має визнаватись регіональним або від моменту створення або, для вже існуючого банку, після подання та визнання дійсними відповідних документів (які доводять виконання зазначених вище умов) до Національного банку України. Відповідно мають бути розробленими вимоги та форми звітності для регіональних банків. Повинен бути налагоджений окремий моніторинг за діяльністю регіональних банків, результати якого, у випадку порушення умов функціонування, мають бути підставою для виключення банку з ланки регіональних та переведення до рангу всеукраїнських. Подібні переведення потрібно здійснювати не частіше одного разу на рік, що має бути відображено у нормативно-правовій базі. Відповідно необхідною є також розробка Інструкції Національного банку “Про діяльність та нагляд за регіональними банками”.

Доцільним є також створення організаційної структури, яка вирішуватиме проблеми регіонального розвитку банківської системи – Департаменту регіонального розвитку в структурі Національного банку України.

З точки зору посилення участі регіональних банків у розвитку економіки регіонів, потрібно посилювати співпрацю між регіональними банками та муніципальними органами влади, давати можливість банкам регіону обслуговувати місцеві бюджети, що може стати стратегічним фактором розвитку, оскільки ці кошти інвестуватимуться в регіоні їх залучення.

Необхідно посилити співпрацю банківських установ з реальним сектором економіки. Для цього на регіональному рівні повинні бути створені робочі групи, до складу яких входитимуть представники органів місцевого самоврядування, виконавчих органів влади та банківських установ. Метою їх роботи буде посилення інвестиційного забезпечення економіки регіонів шляхом використання банківських ресурсів. Натомість банкам, які братимуть участь у роботі комісії, мають надаватись певні стимули: право на обслуговування емісії комунальних цінних паперів, обслуговування місцевих бюджетів, обслуговування насамперед регіональними банками кредитів, отриманих місцевими органами влади, забезпеченням по яким можуть виступати муніципальні цінні папери.

Висновки. Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Важливим фактором подальшого розвитку банківської системи України повинно стати врахування процесів регіоналізації, які, разом з іншими факторами, зумовлюють необхідність запровадження політики її регіонального розвитку.

2. Результати аналізу сучасного стану розвитку банківської системи України показують, що вона є значною мірою централізованою, оскільки більшість банків-юридичних осіб та більше половини активів системи розміщено в м. Києві, хоча це фінансово не обґрунтовано.

3. Першочерговими заходами для реалізації політики регіонального розвитку банківської системи має стати вдосконалення теоретичної бази (запровадження трирівневої схеми побудови банківської системи і врегулювання терміна “регіональний банк” у законодавстві) та реалізація фінансових стимулів для діяльності регіональних банків (зменшення нормативу адекватності регулятивного капіталу та норми обов’язкового резервування за депозитними операціями).

Список літератури

1. Долішній М.І., Другов О.О. Проблеми та перспективи підтримки банками економіки регіонів // Економіка України. – 2005. – № 9. – С. 4-9.
2. Полищук А.И. Кредитная система: опыт, новые явления, прогнозы и перспективы. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 216 с.
3. Фабер С., Карчева Г. Финансовый стан та основні проблеми в діяльності банків у 2004 р. // Вісник НБУ. – 2005. – № 3. – С. 2-5.
4. Хабаров В.И. Коммерческие банки: стратегия институционально-сетевое развития. – М.: ООО “Маркет ДС Корпорейшн”, 2004. – 206 с. – (Академическая серия).

Summary

Problems of modern development of Ukrainian banking system are considered. Necessity of its regional development policy is determined. Theoretical and practical recommendations of its realization are quoted.

Отримано 23.11.2005